

byggnadsvård

Hällby kyrka

Hällby 1:30, Torshälla socken, Eskilstuna kommun, Strängnäs stift,
Södermanlands län

Antikvarisk medverkan
Till- och ombyggnad

Dag Forssblad

Hällby kyrka

Hällby 1:30, Torshälla socken, Eskilstuna kommun, Strängnäs stift,
Södermanlands län

Antikvarisk medverkan
Till- och ombyggnad

Dag Forssblad

Rapport 2013:03

© 2013 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Landstinget Sörmland
Kultur & Utbildning Sörmland
SÖRMLANDS MUSEUM
Box 314, S-611 26 Nyköping
arkiv.bibliotek@dll.se
www.sorlandsmuseum.se

Författare: Dag Forssblad, antikvarie
Omslagsbild: Den nya trappan vid kyrkans huvudentré (Slm D13-0061).
Foto, där ej annat anges: Dag Forssblad, Sörmlands museum
Diarienummer: KN-KUS09-286

Allmänt kartmaterial: ©Lantmäteriverket. Ärende nr MS2006/01672

Nyköping 2013

Innehåll

INLEDNING	5
Antikvarisk medverkan	5
Sammanfattning av utförda åtgärder	5
Beskrivning av byggnaden	6
Historik med relevans för ärendet	6
KULTURHISTORISKA VÄRDEN	7
TILLBYGGNADEN	9
Tillbyggnaden utvändigt	9
Tillbyggnaden invändigt	13
OMBYGGNADSARBETEN	15
Ny trappa vid huvudentrén	15
Förberedelserum	17
Ny inredning i kapprummet	17
Installation av mekanisk ventilation	17
ANTIKNVARISKA IAKTTAGELSER	19
Inskriptionstavlan	19
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV UTFÖRDA ÅTGÄRDER	21
Bedömning av enskilda åtgärder	21
Sammanfattning	21
KÄLLFÖRTECKNING	23
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	23

1 Utdrag ur Gröna kartans blad (GSD) Eskilstuna 10G NO med Hällby kyrka markerad. Skala 1:50 000.

INLEDNING

Hällby kyrka genomgick under perioden maj 2011 till januari 2012 en till- och ombyggnad. Arbetet utfördes i enlighet med förfrågningsunderlag upprättat av arkitekt Stina Wedman, Wedman Arkitektateljé, daterat 2011-03-07, samt kompletterande bygghandlingar.

Rapporten presenterar de arbeten som har utförts med antikvarisk medverkan vid till- och ombyggnaden av Hällby kyrka. I rapporten presenteras ett urval av de arbeten som har utförts. I övrigt hänvisas till underlagsmaterial, slutbesiktningsprotokoll samt arbets- och relationshandlingar.

Antikvarisk medverkan

Sörmlands museum fick uppdraget att svara för antikvarisk medverkan vid arbetets genomförande. Startmöte hölls den 25 maj 2011. Arbetet har följts upp genom deltagande vid ett projekteringsmöte, sju byggmöten, ett avstämningsmöte samt via fortlöpande dialog

med entreprenadens deltagare per e-post och telefon. Entreprenadslutbesiktningen genomfördes den 27 januari 2012. Antikvarisk slutbesiktning genomfördes den 10 oktober 2012.

Sammanfattning av utförda åtgärder

Byggnadsarbeten utvändigt

- En tillbyggnad har uppförts vid kyrkans södra fasad. Tillbyggnaden inrymmer hiss, entréhall, blom- och förberedelserum samt en toalett som är anpassad för funktionsnedsatta.
- Befintlig entrédörr på den södra fasaden har demonterats och återanvänts på tillbyggnaden.
- Befintliga entrétrappor har rivits.
- En ny entrétrappa har uppförts vid kyrkans huvudentré på den östra fasaden.
- En ventilationshuv har tillkommit inock på kyrkans frontespis i väster.
- Kyrkans frontespis mot väster har belagts med nytt enkupigt lertegel.

2 Hällby kyrka från nordost (Slm D13-0062).

Byggnadsarbeten invändigt

- Kyrkans förberedelserum har renoverats.

Installationsarbeten

- Delar av tillbyggnadens ventilationsanläggning har installerats på kyrkans vind.

Beskrivning av byggnaden

Hällby kyrka är uppförd på ett gravfält från förhistorisk tid. Förhistoriska gravar finns fortfarande främst öster om kyrkan.

Kyrkan är orienterad i norr-söder och har i grundplan formen av ett långhus med smalare, rakt kor i norr, ett vapenhus i öster och den nya tillbyggnaden i söder. Innanför vapenhuset finns ett kapprum med passage till kyrkorummet i norr samt samtalsrum och sakristia i väster. I takplan har byggnaden formen av ett latinskt kors genom de uppskjutande gavelpartierna i öster och väster.

Kyrkobyggnaden har en brungul, spritputsad sockel och tegelmurade fasader slammade i ljus gult. Fönster- och dörrsnickerier är brunmålade. Kyrkans branta sadeltak är täckta med rött, enkupigt taktegel med nockpannor.

Historik med relevans för ärendet

Hällby kyrka uppfördes 1931 efter ritningar av arkitekt Hugo Grefveberg. Kyrkan är välbevarad sedan uppförandet. Kyrkan har sedan dess i huvudsak enbart genomgått smärre invändiga förändringar. Ett undantag är de utvändiga trapporna som byggdes om under 1960- eller 1970-talet.

År 1996 genomgick Hällby kyrka en utvändig restaurering. Restaureringen innebar putslagning, kalkavfärgning, takomläggning, målning av plåtar samt invändig målning.

3 Tillbyggnadens östra fasad från nordost (Slm D13-0063).

KULTURHISTORISKA VÄRDEN

Kyrkans exteriör präglas av läget på det vildvuxna, förhistoriska gravfältet och av sin strama enkelhet med tegelmurade, slammade fasader, branta tegeltäckta sadeltak och brunmålade snickerier.

Kyrkans interiör präglas ännu till stor del av sin ursprungliga gestaltning med utsmyckning av skulptören Albin Helldén, Torshälla. Inredningen äger höga konstnärliga värden.

4 Den tidigare trappan till personalingången på kyrkans södra gavel (Slm D13-0064).

5 Hällby kyrka från öster, troligen under 1940- eller 1950-talet. I förgrunden ses några av gravfältets gravar. Fotografen är okänd (Slm M024123).

6 Kyrkans södra gavel från sydväst strax innan trappan vid personalingången revs (Slm D13-0065).

TILLBYGGNADEN

Tillbyggnaden utvändigt

Översiktlig beskrivning

Tillbyggnadens grund utfördes av gjuten betong som putsades med KC-bruk. Ytterväggarna uppmurades av Lecablock med isolering, satta i KC-bruk.

Utvändigt uppmurades en 1/2-stens tegelvägg i kryssförband med samma utförande som befintlig byggnad. Till murning av tegelväggen användes fulltegel från Haga tegelbruk, Enköping, och luftkalkbruk. Teglet kramlades till bakomvarande murverk med murkramlor. Fasaderna slammades med kalkbruk, fabrikat Kulekalk. Tillbyggnadens sadeltak täcktes med enkupigt lertegel, modell E13, från Vittinge tegelbruk.

Entrétrappan utfördes med blocksteg av krysshamrad granit och sidoinklädnad av granitplattor. Trappprcket utfördes i smidesjärn.

Färgsättning

Målsättningen med tillbyggnadens färgsättningen var att den skulle överensstämma med befintlig byggnad. Inför avfärgningen kontrollerades de kulörer som angavs i relationshandlingarna från fasadrestaurering 1996 mot Kalkfärg 90, Riksantikvarieämbetets kalkfärgslikare.

Sockeln målades med en gulbruten silikatfärg i kulör 46:4 (Kalkfärg 90). Fasaderna avfärgades med platsblandad kalkfärg efter receptet för kulör 94/103:16 (Kalkfärg 90). För att komma så nära kulören på befintlig byggnad som möjligt användes följande recept på tillbyggnaden, baserat på 25 kg kalkpasta: 437,5 gram pigment 94 Guldocker, 437,5 gram pigment 103 Obränd umbra och 87,5 gram pigment 30 Grön umbra.

Dörr- och fönstersnickerier målades utvändigt med brun linoljefärg i kulör NCS S 7010-Y50R. Portarnas järnnitar målades med svart linoljefärg. All linoljefärg var av fabrikat Ottossons Färgmakeri AB. Hissens port brännlackerades i samma kulör som de utvändiga snickerierna. Enligt en omvandlingsnyckel motsvarades NCS-kulören 7010-Y50R av RAL-nummer RAL 7013.

7 Hällby kyrka från söder innan tillbyggnaden uppfördes (Slm D13-0066).

8 Förberedelser för gjutning av tillbyggnadens grund i juni 2011 (Slm D13-0067).

9 Fasadernas stommar uppmurades av Lecablock (Slm D13-0068).

10 I oktober 2011 var tillbyggnadens fasadmurverk färdigmurat (Slm D13-0069).

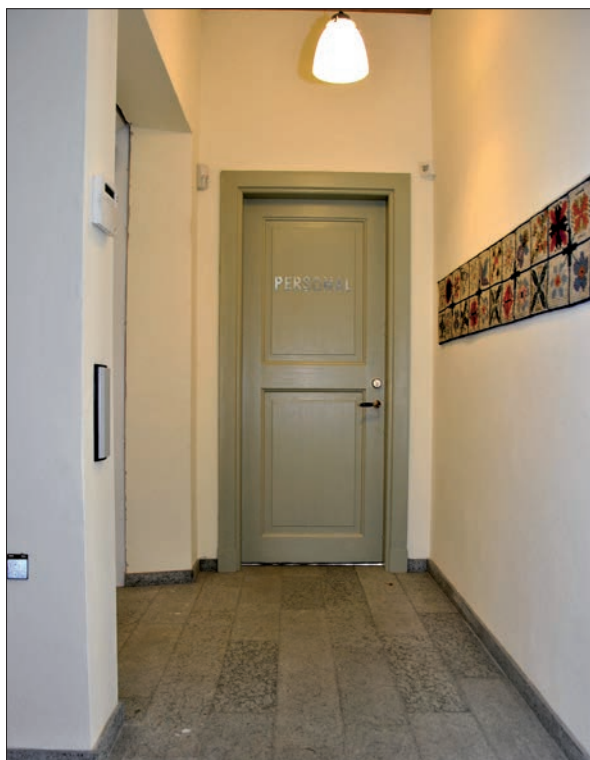
11 Tillbyggnaden från sydost i samband med den antikvariska slutbesiktningen (Slm D13-0070).

12 Tillbyggnadens entréhall (Slm D13-0071).

13 Den flyttade porten och hissdörren i entréhallen (Slm D13-0072).

14 Passagen till personalrummet (Slm D13-0073).

15 Toaletten (Slm D13-0074).

Tillbyggnaden invändigt

Översiktlig beskrivning

Tillbyggnaden inrymmer en offentlig del bestående av entréhall, hiss och toalett (fig. 12-15) samt ett personalrum med pentry, förvaring och utrymme för hantering av blommor (fig. 16-17).

Golven belades med grå jämtlandskalksten med en hyvlad yta. Golvsocklar utfördes i samma material. Innerväggarna uppmurades med Lecablock och putsades med gipsputs. De nedre delarna av toalettens väggar kaklades.

Innertaken utfördes som nedpendlade undertak putsade med akustikputs, undantaget personalrummet där undertaket utfördes med sågade brädor.

Anslutning mot befintligt byggnad

I entrén vid personalingången till befintlig byggnad låg ett ljusgrått klinkergolv med en infälld torkmatta. Ett önskemål vid tillbyggnaden var att få en enhetlig och lugn övergång mellan befintlig kyrkobyggnad och tillbyggnad. Därför togs klinkerbeläggningen bort och ersattes med tillbyggnadens kalkstensgolv, som därmed kom att gå in mot kyrkobyggnadens trapphus.

Färgsättning

Innerväggarna målades med ljus gul silikatfärg, kulör NCS S 0505-Y10R. Dörrsnickerierna målades med en grågrön linoljefärg, fabrikat Ottossons Färgmakeri AB, kulör NCS S 3407-G80Y med inblandning av 50 % titan/zinkvitt. Fönstersnickerierna målades med vitbruten linoljefärg, fabrikat Alcro Täckfärg trä, i kulör NCS S 0502-Y.

16 Personalrummet från väster (Slm D13-0075).

17 Personalrummet från öster (Slm D13-0076).

18 Gjutning av den nya trappan till kyrkans huvudingång i augusti 2011 (Slm D13-0077).

19 Felaktigt utförd gjutning innebär bland annat att trappans steghöjd varierade vilket utgjorde en kraftig snubbelrisk (Slm D13-0078).

OMBYGGNADSARBETEN

Ny trappa vid huvudentrén

Bakgrund

Befintliga trappor vid huvudentrén och personalingången var utförda av betongplattor med ytbeläggning av natursten. På vardera sidan om trappan satt ett svartmålat järnräcke.

Uppförandet av tillbyggnaden innebar att trappan vid personalingången var tvungen att rivas. För erhålla ett enhetligt utseende på trapporna vid entrén till tillbyggnaden och vid huvudentrén ersattes även den senare av en ny trappa.

Teknisk beskrivning

Trappan utfördes med en gjuten betongstomme. Stommen försågs med blocksteg av krysshämrad granit och beklädnad av granitplattor. Trappräcket utfördes i smidesjärn.

Problem på vägen

En felaktigt utförd gjutning ledde till följdfel i beklädnadsarbetet. Felgjutningen innebar att trappan blev för hög och att porten inte skulle gått att öppna om trappans vilplan hade monterats. Entreprenörens första förslag på lösning av detta problem var såga av porten nertill. När detta inte godkändes gjordes försök med att justera den felaktigt utförda betongstommen så att den skulle kunna användas.

Vid entreprenadslutbesiktningen gjordes dock flera anmärkningar på trappan. Steghöjden varierade såväl inom respektive trapplopp som mellan trapploppen. Stegens utkragning i förhållande till trappans sida överens-stämde ej med ritning. Vidare var beklädnadssten inte krysshämrad, som var föreskrivet.

Vid ett möte med representanter från huvudentreprenör, berörda underentreprenörer, församling, projekterande arkitekt och länsstyrelsen beslutades att trappan skulle rivas och byggas om till korrekt utförande. Arbetet utfördes sommaren 2012.

20 Huvudentréns nya trappa vid den antikvariska slutbesiktningen (Slm D13-0079).

21 Den tidigare hyllan för informationsmaterial gav intryck av att vara en provisorisk lösning som inte samspelade med övrig inredning (Slm D13-0080).

22 Det nya broschyrstället harmonierar med kyrkans övriga inredning (Slm D13-0081).

23 En av de tidigare kapphyllorna i kapprummet (Slm D13-0082).

24 Nya kapphyllor av trä (Slm D13-0083).

Förberedelserum

Det befintliga väntrummet i kyrkobyggnadens sydöstra hörn byggdes om till förberedelserum inför dop och vigsel (fig. 25-26). För att möjliggöra passage till förberedelserummet direkt från tillbyggnaden öppnades en tidigare igensatt dörröppning till trapphuset vid personalingången.

I samband med demontering av befintlig plastmatta konstaterades att ursprungligt trägolv inte var bevarat som antaget. Av den anledning lades ett nytt trägolv in i rummet. Väggar och tak målades liksom golvsockel, dörr- och fönstersnickerier.

Ny inredning i kapprummet

I kapprummet vid kyrkans huvudentré har en del ny inredning tillkommit. Inredningen har ritats av arkitekt Stina Wedman, Wedman Arkitektateljé. Vid ingången till samlingssalen har ett nytt broschyr- och informationsställ tillkommit (fig. 21-22). Vidare har nya kapphyllor av trä ersatt befintliga hyllor, då dessa bedömdes ha för liten kapacitet (fig. 23-24).

Installation av mekanisk ventilation

Bakgrund

Hällby kyrka fungerade ursprungligen även som församlingshem. På övervåningen fanns då även lägenheter för vaktmästaren och församlingssystem.

Idag används övervåningen till bland annat arbetsplatser. Befintlig självdragsventilation uppfyllde inte arbetsmiljölagens krav på luftväxling i kontorsarbetsplatser.

Utförda åtgärder

Mekanisk ventilation har installerats i tillbyggnaden och i kontorsutrymmen i befintlig kyrkobyggnad. Ventilationsaggregatet placerades på vinden ovanför kontoren. Till- och frånluftskanaler har dragits från den nya ventilationshuven på kyrkobyggnadens västra frontespis (fig. 27).

25 Förberedelserummet med den återupptagna dörren för direkt passage till tillbyggnaden (Slm D13-0084).

26 Fönstret i förberedelserummet har försetts med en ny inre fönsterbåge med brandskyddsglas (Slm D13-0085).

27 Tillbyggnadens möte med kyrkans södra gavelfasad från sydväst. På bilden ses även den nya ventilations-
huvn på taknocken till kyrkans västra frontespis (Slm D13-0086).

ANTI-KVARISKA IAKTTAGELSER

Inskriptionstavlan

Bakgrund

På kyrkans södra gavel sitter en inskriptionstavla (fig. 28) som berördes av tillbyggnaden. Tillbyggnadens yttertak täcker stora delar av tavlan.

Målsättningen i förfrågningsunderlaget var att inskriptionstavlan skulle demonteras och sättas upp på tillbyggnaden. Länsstyrelsens beslut medgav att slutgiltigt val av plats kunde göras i anslutning till projektets start.

Vid besiktning från byggnadsställning konstaterades att inskriptionen var utförd i putsbruk och inte i sten som först antagits. Detta innebar att tavlan inte kunde demonteras.

För att säkerställa bevarandet av inskriptionstavlan beslutades att den skulle byggas in och därmed sparas intakt på plats.

Utförda åtgärder

Inskriptionstavlan täcktes med en plywoodskiva som placerades på 20 mm höga plastdistanser mot inskriptionstavlan, fyra distanser/sida. I underkant av skivan sattes tätband för att minska risken för att värme/fukt ska stiga upp från tillbyggnadens interiör och komma in mellan den putsade inskriptionen och plywoodskivan.

28 Inskriptionstavlan visade sig vara utförd i putsbruk och kunde därför inte tas ned för att ges en ny placering (Slm D13-0087).

29 På grund av felaktigt utförd gjutning blev tillbyggnadens sockel ca 10 cm högre än sockeln på kyrkobyggnaden (Slm D13-0088).

30 Tillbyggnadens fasadliv rår ut 10-15 mm över sockeln, vilket är motsatt utförandet på kyrkobyggnaden (Slm D13-0089).

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV UTFÖRDA ÅTGÄRDER

Bedömning av enskilda åtgärder

Uppförandet av tillbyggnadens stomme

Förfrågningsunderlaget angav tydligt att sockelhöjden på tillbyggnaden skulle vara samma som på befintlig byggnad. Vidare var avsikten att tillbyggnadens fasadliv skulle vara något indraget från sockeln, lika utförandet på befintlig byggnad.

Något gick emellertid fel i gjutningsprocessen. Sockeln på tillbyggnaden göts omkring 10 cm högre än kyrkans sockel. Entreprenören menade att felgjutningen hade orsakats av oklarheter i underlaget. Trots att det förekom oklarheter togs inte denna fråga upp med projekterande arkitekt innan gjutningen utfördes. Avvikelsen bedömdes till slut ändå kunna accepteras då det enda direkt synliga mötet mellan socklarna på befintlig byggnad respektive tillbyggnaden är på den minst synliga delen av kyrkan.

I samband med uppmurandet av yttermurarna av Lecablock konstaterades nästa avvikelse från underlaget. Efter uppmurandet av fasadteglet skulle färdig väggyta rå ut 10-15 mm över sockeln istället för att vara indragen som på befintlig byggnad. Olika lösningar för att åtgärda detta fel diskuterades, men inget alternativ bedömdes vara genomförbart.

Det felaktiga utförandet av dessa synliga delar av tillbyggnaden, som dessutom är vitala för samspelet med den befintliga byggnaden, påverkar upplevelsevärdet hos kyrkobyggnaden negativt. Därigenom har felen också påverkat kyrkans kulturhistoriska värden i negativ riktning.

Entreprenörer och projektorganisation

Redan i ett tidigt skede av till- och ombyggnaden framgick det hur viktigt det är att den här typen av arbeten utförs av entreprenörer och hantverkare som är vana vid eller har ett djupt intresse av att arbeta med kulturhistoriskt värdefulla byggnader. Av stor vikt är även att beställaren besitter en kunskap om och förståelse för värdet och kvaliteten i den byggnad som man förvaltar.

Det är uppenbart att många felaktigheter och val av mindre lämpliga lösningar hade kunnat undvikas om erfarenheten av och förståelsen för de kulturhistoriska

värdena hos byggnaden hade varit större hos inblandade parter. Det går inte att komma ifrån att det är en milsvidd skillnad mellan nyproduktion och arbeten på kulturhistoriskt värdefull bebyggelse.

Projektet har vidare saknat en tydlig projektledning vilket utan tvivel har påverkat ombyggnadsprocessen. Projekterande arkitekt har förvisso medverkat under projektets gång men dennes roll har varit oklar. Härigenom har entreprenörerna kunnat ignorera en del kommentarer och synpunkter från arkitekten.

En arkitekt med erfarenhet av restaureringar är oerhört viktig för den övergripande kontrollen av samtliga gestaltungsfrågor i en sådan komplicerad process. Flera misstag och mindre bra detaljlösningar hade troligen kunnat undvikas om arkitekten hade fått verka i en tydligare roll under arbetets genomförande.

Sammanfattning

En tillbyggnad av en befintlig byggnad innebär alltid att byggnadens arkitektoniska gestaltning och kulturhistoriska värden påverkas. Hur omfattande denna påverkan blir styrs till stor del av tillbyggnadens placering och gestaltning samt av de material som används. Den arkitektoniska gestaltningen av tillbyggnaden av Hällby kyrka gör att denna på ett positivt sätt ansluter till den ursprungliga byggnaden. Tillbyggnaden bedöms därmed vara väl anpassad till Hällby kyrkas gestaltning och kulturhistoriska värden.

Dock dras helhetsintrycket ned av de misstag som generalentreprenören gjorde under bygget. Det är beklagligt att tillbyggnadens utförande inte har uppnått samma höga kvalitet i utförandet som den ursprungliga kyrkobyggnaden. Orsaken till detta går att finna i det faktum att generalentreprenören saknade erfarenhet och vana från arbeten med kulturhistoriskt värdefulla byggnader. Många onödiga problem och val av mindre lämpliga lösningar hade kunnat undvikas om erfarenheten av och förståelsen för de kulturhistoriska värdena hos byggnaden hade varit större hos aktuell entreprenör.

31 Tillbyggnaden från sydost (Slm D13-0090).

Källförteckning

Arkiv

Antikvarisk-topografiska arkivet, Stockholm
Sörmlands museums arkiv, Nyköping

Administrativa uppgifter

Fastighetsuppgifter

Objekt: Hällby kyrka
Kommun: Eskilstuna kn
Fastighetsbeteckning: Hällby 1:30
Socken: Torshälla
Län: Södermanland
Stift: Strängnäs
Ekonomisk karta: 10G 7h Torshälla

Författningsskydd

Lag (1998:950) om Kulturminnen m m

Kyrkor uppförda före utgången av år 1939 skyddas enligt 4 kap. 3 § Lag (1998:950) om kulturminnen mm (KML). Enligt denna lag ska alla kyrkobyggnader och kyrkotomter som tillhör Svenska kyrkan samt alla begravningsplatser vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. För byggnader och anläggningar som tillkommit före 1940 gäller att de inte på något väsentligt sätt får ändras utan Länsstyrelsens tillstånd. Detta tillståndskrav gäller också för vissa, särskilt utvalda byggnader och anläggningar som är yngre och som har höga kulturhistoriska värden. Kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde ska förvaras och vårdas väl. Varje församling ska föra en förteckning över sådana inventarier.

Projektrelaterad information

Beställare: Hällby församling med Tumbo och Råby-Rekarne, Kyrkvallen 2, 632 29 Eskilstuna
Arkitekt: Stina Wedman, Wedman arkitektateljé, Norrby, 644 36 Torshälla
Generalentreprenör: PEAB Bygg AB, Årbygatan 8, 633 45 Eskilstuna
Entreprenör, el, rör & ventilation: Bravida Sverige AB, Bredängsgatan 55, 633 46 Eskilstuna
Entreprenör, måleri: Carling Måleri AB, Uttermarksgatan 54 633 51 Eskilstuna
Entreprenör, murning & puts: Roland Karlsson AB, Mått Johanssons väg 38, 633 46 Eskilstuna
Antikvarisk konsult: Dag Forssblad, Sörmlands museum, Box 314, 611 26 Nyköping

Övriga uppgifter

Länsstyrelsens i Södermanlands län beslut: 2011-03-29, dnr 433-17433-2008
Sörmlands museum, dnr KN-KUS09-286

Dokumentationsmaterial

Dokumentationsmaterial i form av arbetsmaterial och fotografier förvaras i Sörmlands museums arkiv, Nyköping.